

CZUJNY (123) ai

comp i sup (9 + 1) (n(a))czujni(e)jszy (10).

sg m N czujny, czujni(e)jszy, n(a)czujni(e)jszy (41). ◇ G czujn(e)go (4). ◇ A czujn(e)go (6). ◇ I czujnym (10). ◇ L czujnym (1). ◇ f N czujną, czujniejszą (9). ◇ G czujn(e)j (1) SkarKazSej, czujné (1) OpecŻyw. ◇ A czujną (1). ◇ I czujną (4). ◇ n G czujn(e)go (2). ◇ A czujné (2); -é (1) -(e) (1). ◇ I czujnym (1). ◇ pl N m pers czujni, czujniejszy (23). ◇ m an czujni (1). ◇ subst czujn(e) (6). ◇ G czujnych (1). ◇ A m pers czujn(e), czujni(e)jsz(e) (2). ◇ I m czujnymi, czujni(e)jszymi (6) KromRozm I, KrowObr, CzechRozm, SkarŻyw, CzechEp (2), czujn(e)mi (1) RejPosRozpr.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Uważny, ostrożny, przezorny, roztropny, pilny; staranny, dbały, pieczołowity, gorliwy, skwapliwy; vigil Mącz Cn; pervigil Calep, Cn; episcopus Mącz; sagax Cn (96) : GroicPorz A4v; Być Biskupami bes przygány/ iedney żony mężmi/ tzuynymi/ trzewnymi/ pobożnymi/ miernymi/ gościnnymi/ nautzáiacyimi/ niezbytetznymi/ niegrożącymi/ niemárneho zyłku ílukáiacymi KrowObr 129v, 7; BibRadz Apoc 3/2; RejAp 34; [Król Olbracht] wieku młodego ielźcze był/ ktemu czuyny/ śmiały/ opátrzny/ w íprawach prętki/ dofkónálego rozumu BielKron 400v, 216v, 305, 354, 430v; Excutere rationem militum, Dołwiádczić yáko żołnierze czuyni íą álbo co zá ferce máyą. Mącz 339b, 496a [2 r.], 496b; GórnDworz R4; Bądźcie czuyni ábyfycye nye wełzi na pokuły. RejPos 52v marg, 52v, 132v, 343v, 344, 345, 345v; Ma też Mołkwá íwe dáry ofobne w rzeczách Rycerłkich że íą czuyni/ opátrzni/ połłuzni BielSpr 66v, 13v; RejPos 329v; RejZwierc 153; RejPosRozpr c2v; SkarJedn 381; prołte á czuynne á mocne w duchu y íáko ítrzały przenikáiace były słowá iego. SkarŻyw 312, 373; NiemObr 168; Calep 29a; WujNT Apoc 3/2; JanNKar A3; SarnStat 357; Snadź tákiey woniey niemiał on ogrod ítrzeżony. Czuynego ímoká głowá WitosłLut A3; BOleśław Chrobry. [...] Pan śmiały, czuyny, y włytkie íwe rzezy [!] Zwłáfczá Rycerłkie, miał na pilney pieczy. KlonKr Cv, D3v; KmitaSpit A4; VotSzl E4v; A czuyny kupiec ktory nie ma kmieci/ Niechcąc odumrzeć w niedoítátku dzieci: Ow zá gotowe kupczy Polłkim żytem/ Ow zá kredytem. KlonFlis D4; SapEpit B3; KlonWor **v.

czujny czego (1): gdyby íię to nabożeńłtwo Pánu Bogu y Kościołowi iego nie podobáło: [...] nigdyby też prawdziwi á czuyni owieczek Chryłtułowych y Kościołá włyftłdego páłterze/ [...] nie potwierdzili LatHar 513.

czujny dla czego (1): y áby ízláchtá náłzá Rycerłkiemi rzeczámí íie báwiąca/ dla obrony Królełtwá tym czuynieyłza byłá íkazáliłmy: aby nápotym żaden obywatel náłz z cudzoziemcem [...] nie grał kołtek ná pożyczki SarnStat 706.

czujny do czego (1): Bądźcie tedy trzeźwi á czuyni do modlenia. KołakSzczęśł C.

czujny około czego (1): ia pátrzę na twárz niewiałt/ ale wtym ízkody żadnej dułżnej nieczuię. [...] powiedział íłz to wielom innym ízkodę przynoši. ták íię około ímyłłow/ przez ktore grzech wchodzi/ czuynym ítáwił. SkarŻyw 292.

czujny ku czemu (1): Sami też abyśmy gotowszy i czujniejszy byli ku posłudze WKM i Rzeczypospolitej prosimy, abyś okazowanie nam [w] wojewodztwach tu postanowić raczył Diar 77.

czujny przeciw komu (1): [napomina Tymoteusza] áby miał pilne ítáránie o íwey trzodzie/ á był czuyny przeciw nieprzyiaćiołom wiáry WujNT 733.

czujny na co (4): *RejPos* [340]; *SkarŻyw* 20; áby był [osioł = ciało] ná chwałę Bożą y pożytek bliźniego czuynieyfy *ReszList* 165. Cf *czujny nad kim na co*.

czujny o kim, o czym (3): *RejPos* 344v; To tylo wiem: iż kto czuyny o łobie á práwym iest vcziem tego Pána/ á ma w łobie cnoty Apołtolłkie: iż w Sákrámenćie przénadroższym Chryřtułá łwego może przy łwey śmierći mieć *SkarKaz* 552b; *KlonFlis* G4v.

czujny w czym (10): *FalZioł* IV 48a; Y był czuynym Pan we złych rzeczách [Et vigiliavit Dominus in mális]/ á przywiódł ie ná nas *Leop Bar* 2/9; Stániłław Wolłki Rotmiłtrz. BYł ták żaczek Tátárłki czuyny w łwoiey rzeczy/ Nieprzyziacielá zówłze miał ná pilney pieczy *PaprPan* Y2v; *SkarŻyw* 36; *CzechEp* 47; *ArtKanc* T; *WujNT* 479; *SarnStat* 700; [Krakus] Był to Pan wielkiew łławy v połtronnych, Ktorá mu czuyna biegłóć w łpráwách łłłonnych Rycerłka dáłá *KlonKr* A2v; *VotSzl* B4v.

czujny nad kim na co (1): Otho ia będę czuynym nád nimi ná ich złe/ á nie ná dobre *Leop Ier* 44/27.

Wyrażenia: »oko czujne« (1): Chwilę ták okiem pogłádał ná obie/ Czuynym/ o łobie [lege: o łobie]. *KlonFlis* G4v.

»czujna (-y) straż, stroż« [szyk 3 : 1] (3 : 1): Zadna łtraż nie iest tak czuyna by cie włtrzedz miała [przed gniewem niewieścim] *RejJóz* F6; *GórnDworz* Ff; Czuynym łtróžem był zówłze połpolitey rzeczy [Jan Tarnowski] *KochTarn* 74; *KochProp* 13.

Szeregi: »czujny i baczny« (1): [te kamienie] Myłli złych powciágaia/ dobrí rozum czynia, w łprawowaniu rzeczy czuynego y bacznego łprawia *FalZioł* IV 48a.

»czujny a dbały« (1): ále kogo [Bog] zálátanie ták pilnego/ á ták czuynego á dbáłego o tym łwięty młłofierdzyu łwym/ iż go zá łtoły łwemi [...] połádzic obiecuie *RejPos* 344v.

»dobry i czujny« (1): iáko łię to innym narodom przydáło/ ktorzy ták dobrej y czuyney mátki [ojczyzny] nie mieli. *SkarKazSej* 666a.

»czujny a (i) gotowy« [szyk 4 : 1] (5): *Diar* 77; *RejPos* [340]; *BielSpr* 14; *ModrzBaz* 22v; á iáko ná plácu woiennym ná włzytki náiaždy łzátáńłkie/ [Martyna] czuyná a gotowá łtałá. *SkarŻyw* 20.

»czujny a nie leniwy« (1): Co iefli będzielz czuyny á nie leniwy [Si vero impiger fueris] : przydzie żniwo twoie iáko łtudnia/ á niedořtátek dáleko vćieczy od ćiebie. *Leop Prov* 6/11.

»nie ospały ale czujny« (1) : [Umarł Król] nie łkapy/ ále łzczodry/ nie ospáły/ ále czuyny/ [...] rołtropny baczny *BiałKaz* H3.

»czujny, (i) ostrożny« [szyk 4 : 1] (5): [używajmy kacerzow] nye żebyłmy pochwaláli ich błędy/ ále iżebyłmy połpolitey krzełciyáńłkyey náuki przeciw ich záłogam bronyąc/ czuynyeyłłymi y ołtrożnyeyłłymi byli. *KromRozm I* L2v; Solertioem custodiam praebet anser quam canis, Gęś dáleko yełt ołtrożnieyłza czuynieyłzá niźli pies. *Mącz* 399b; *CzechRozm* A7v; Pervigil – Czuini, ołtrożni. *Calep* 794b; day mi ferce czuyny y ołtrożne *LatHar* 23.

»pilny, (a) czujny« [szyk 4 : 2] (6): Episcopus, Czuyny/ Pilny *Mącz* 106d; Vigil, Pilny/ czuyny. *Mącz* 496a; *RejPos* 344v; Toć wam napotrzebnieyłze/ náten czas náuki/ Pilne/ czuyny/ á łpráwne/ s połłuzzeńłstwem łztuki. *BielSat* N4; *LatHar* 3; Bydź wiernym/czuynym/ pilnym Senatorem: ktorzyby łie y opponowác winien przy Práwie/ y dobrem Rzeczypołpolitey. *SarnStat* 230.

»sprawny, (i) czujny« (2): A Przetho teraz Krol niechay opátrzy męžá łpráwnego y czuynego [virum sapientem et industrium] *Leop Gen* 41/33; Bo to iuż złe bywa gdzie chorágie czyiey nie

widąć/ przeto ludzie stárzy spráwni/ czuyni/ dobrze to baczyli/ iż ieden po drugim był náznáczony ná iego mieyfce *BielSpr* 6v.

»czujny albo (i) stroż« (2): Biskupi są/ tzuyni álbo ttrożowie wezwáni *KrowObr* 4; *RejPosRozpr* c2v.

»trzeżwy, (a, i) czujny« (4): Bowiem sie ná mey mowie nigdy omylicie/ Iedno bywacye trzeżwi czuyni á nie ípicie. *BielKom* C3v; Pánowie áby poddánym swoim wciśkow nietzynili: Aby zázwdy trzewimi y tzuynymi byli *KrowObr* 62; *KołakSzczęśl* C; *SkarKaz* 121b.

W przeni (2) :

Wyrażenia: »czujna jesień« (1): Iego porządkiem lato Wiofnę góni/ A czuyna Ieśień przed zimą sie chróni. *KochFrag* 16.

»straż czujna« (1): Y będzie iego imię ná ziemi Między narody strážné wśzytkiemi: Ták długo/ poki/ ftraż czuyna światá/ Mieśiac/ y fłońce poniołá látá. *KochPs* 105.

a. *O zwierzętach* (1) : Między którymi Ian Pilecki/ Wáwrzyniec Myśzkowki/ [...] iáko dobrzy/ czuyni/ mężni/ prętcy/ iádowici ná wilki psi/ przed infzymi [...] przepływáli przez Orfzę Rzekę ná Mořkę. *OrzQuin* R.

2. *Czuwający, nie śpiący; insomnis, vigilax* *Mącz, Calep, Cn; exsomnia, inconnivus, pervigil, vigil, vigilans* *Cn* (12) : [jaskółka] Ieřth też ptháfek czuyny, Bo iako íkoro fwitać poczyna/ tedy ona ípiewa *FalZioł* IV 24d, **2a, I 109d, IV 25a; Ad vigiliis multus, Czuyny/máło ípiący. *Mącz* 236a, 402a, 496a; A chcąc wálzmość mieć czuynieyřze Iteř w słuchaniu pilnieyřze. Dla poobiedniego ípánia Będziem vżywác ípiewania. *MWilcHist* B; *Vigilax* – Dobrze czuyni. *Calep* 1123b, 544a; *LatHar* 707.

czujny na czym (1): W modlitwie trwáycie: czuyni będąc [vigilantes] ná niey z dziekowaním. *WujNT Co1* 4/2.

3. *Wrażliwy na bodźce fizyczne, zdolny do odbierania wrażeń fizycznych* (10) : *OpecŻyw* 22v; *PatKaz III* 120; Iaka ieřt materia mięśa żoładkowego. Odpo Ieřt twarda żyliřta á barzo czuyna. *GlabGad* E7; Wízakoř gdzieřkolwiek sie poczyna morzenie pořpolicie sie zořtawá na dne w żoładku, bowiem tam żoładek ieřt ná czuynieyřzi *GlabGad* K6v, E7; Ty ieřcze będąc czuiny męki sobie gotuieřz/ iáko kradzieřtwá/ nieczyřtoty/ cudzořořtwá ktore pełniřz. *HistAl* K2; Iuřem dziř w ořmrdzieřfiát lath: á zać iuřz ták czuynne są ímyřly moie [numquid vigent sensus mei] áby mogły rozeznác co řlotko co gorzko? *Leop 2.Reg* 19/35; *SienLek* 28v.

a. *Wrażliwy na zapachy, mający czułe powonienie, węch; sagax* *Mącz* (1) : *Sagax*, [...] proprie significat, Czuyny/ łowny/ ořtre powonienie máyáci/ yáko psi myřliwi. *Mącz* 364a.

b. *Mający czuły słuch* (1) : *Solert* auditu animal, Zwierzę bárzo czuynego vczuciá. *Mącz* 399b.

4. *Dający się odczuć, wyczuwalny, odczuwalny; dotkliwy, dokuczliwy, uciążliwy, przejmujący* (5) : wřzytczy anyeły ueřele myeły y noue řzwyáto řzwyáczácz yey [M. Boskiej] poczázcyá yuřz czuynego *PatKaz II* 83; przeto [ziola] nie tak řzkodzą y nie tak czuynne w nátrz bywáią [gdyř wewnętrzná gorácoř bywá więřsza niř w uřciech]. *GlabGad* K2v. Dořyc nam iż znamy pořpolite czuynne cztery żywioły [ogień, powietrze, woda, ziemia]/ bes ktorych řadná rzecz ná řwiećie niertwa *SienLek* 28.

Wyrażenie: »czujna boleść« (1): až od ílneý ij czuyné boleřci/ rřęwno Ieřus plákál/ bo wielmi řubtilné cialo miál. *OpecŻyw* 126v.

Szereg: »silny i czujny« (1): *OpecŻyw* 126v cf *Wyrażenie*.

a. *Dający się wyczuć węchem (1)* : Ale wonia wśzelka w ciepłe abo przy rzeczy ciepłej więczye fie rozchodzi y czuynieyśza bywa *GlabGad* B7v.

b. [*Donośny*: Mąkolągwa. Leśny iest ptaśzek/ piorá rumiánego/ Y teź głofecźku nie práwie czuynego. Ale wdzięczne pienie iego bywa/ Y rozmáitych rad w nim łztuk vżywa. *CygMyśl* D4.]

Synonimy: **1.** *baczny, biegły, chytry, dbały, dowcipny, mądry, ostrożny, pieczołowity, pilny, roztropny, sprawny, trzeźwy*; **2.** *czujący, ostrożny, pieczołowity, pilny*; **3.a.** *łowny*.

Cf **NIECZUJNY**

KN